

 Hayâ’nın Tanımı Sözümükte, “utanma, çekinme, âr, edep, namus, iffet, Allah korkusuyla günahtan kaçınma gibi anlamlara gelen[1] hayâ kelimesi, bir ahlâk terimi olarak, nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terk etmesi,[2] kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terk edilmesinden dolayı kişinin yüzünü kızartan sıkıntı hâli[3] gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Türkçe’de hayâ, insanı her türlü çirkinlikten uzak durmaya yöneltün duygu ve bunu yansıtan tutumu ifade etmektedir. Arapça’da, “yürme”, “kınama” ve “onur kırıcı tutum ve davranış” anlamlarına gelen “âr” kelimesi de Türkçe’deki ağırlıklı olarak “hayâ” ile eş anlamlı olarak kullanılır.[4] Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy, ne güzel söylemiştir: “Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzüzük ki her yerde; Ne çirkin yüzler örtermiş, meğür o incecik perde.” Kınalıâde Ali Efendi, hayâ hakkında şu tanım ve değerlendirmeyi yapmaktadır: “Hayâ; utanma, hicap, âr anlamlarına gelir. Edebe aykırı olan olaylar meydana gelince kalbin duyarlılık kazanması ve ıstırap duymasıdır. Bu hâlin belirtisi derhal hayâ sahibi kişinin üzerinde görülür. Çünkü, bu çirkin olaydan dolayı, hayâ faziletine bürünüş kişinin benliği bundan etkilenir. Hayâ, kişiye fazilet yollarını, maddeten ve mânen ilerleme yollarını gösterir. Edep ve hayâdan mahrum olan insan, her türlü iğrenç işe girer. Yaptığı çirkin işlerden üzüntü duymayan insanı, ahlâk ve fazilet yollarına sevk etmek zordur. Toplumun gelişmesi, utanma duygusunun canlı bir şekilde aralarında yaygınlaşmasıyla yakından ilgilidir.”[5] İslâm ahlâk bilginleri, kelimenin çeşitli kullanımlarını da dikkate alarak hayâyı çeşitli kategorilere ayırmışlardır. Mâverdî, hayâyı; a) Allah’a karşı hayâ, b) İnsanlara karşı hayâ, c) Kişinin kendine karşı hayâsı, olmak üzere üç kısma ayırmakta ve bunları şöyle açıklamaktadır: Allah’a karşı hayâ, O’nun emir ve yasaklarına uymakla olur. İnsanlara karşı hayâ, onlara eziyet etmemek ve yanlarında çirkin işler yapmaktan ve çirkin sözler söylemekten kaçınmakla olur. Kişinin kendine karşı hayâsı ise, edepli olması demektir.[6] Mâverdî’nin hayâ konusundaki bu yaklaşımı genellikle “utanma duygusu” olarak algılanan hayâ kavramından oldukça farklı ve anlamlıdır. Ahmet Rifat ise hayâyı, fitrî hayâ ve dinî hayâ olmak üzere iki kısımda ele almaktadır. Kişinin, edep yerlerini insanların önünde açmaktan kaçınması, fitrî hayânin, halkın ve Hakk’n huzurunda edepli davranmak da dinî hayânin bir ürünüdür.[7] “Hayâ” kelimesinin, “ölüm”ün zıddı olan “dirilik/canlılık” manasında olan “hayat” kelimesinden türetilmiş olmasıyla, insanın maddî hayatiyetini devam ettiren kan damarları gibi hayânin da insanın manevî canlılığını ve diriliğini

temin eden kan damarı mesabesinde olduğuna işaret edilmektedir. Maddî canlılığı devam ettiren kan damarları çatladığında ve önlem alınmadığında hayat sona ererse, manevî canlılığı devam ettiren hayâ damarı da çatlayınca, insan da manevî hayatını kaybeder ve maneviyattan yoksun bir canlı hâline gelir. Yine vücudun maddî canlılığını ve organların birbiriyle kenetlenmiş şekilde ayakta durmasını sağlayan ruh olduğu gibi, manevî hayatı da ayakta tutan hayâdır. Bu bakımdan insanın hayâsı, ruhu ve can damarı kadar hatta ondan daha da önemlidir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.s);

لِكُلِّ
دِينٍ خُلُقٌ
وَخُلُقُ
الْإِسْلاَم
16; اَلْحَيَاءُ
 “Her dinin bir ahlâkı vardır. İslâm’ın ahlâkı da hayâdır”[8] buyurmuşlardır. Kur’an’da üç ayette hayâ kelimesinin türevleri geçmektedir. Kasas sûresinde, Hz. Şuayb’ın kızlarından birinin Hz. Musa ile utanarak konuştuğu,[9] Ahzâb sûresinde de bazı Müslümanların Hz. Peygamberi uygun olmayan zamanlarda rahatsız ettikleri, fakat Peygamberimizin, hayâsından dolayı bu rahatsızlığı açiğa vurmadığı, ancak Allah’ın gerçeği bildirmekten hayâ etmeyeceği belirtilmektedir.[10] Başka bir ayette ise, müşriklerin Kur’an’da arı, karınca, sinek gibi küçük varlıkların örneklendirilmesinin fesâhatla bağdaşmayacağı yünündeki iddialarına karşı,

إِنَّ
اللّٰهَ لاَ
يَسْتَحْيِي
أَن يَضْرِبَ
مَثَلاً مَا
بَعُوضَةً
فَمَا
فَوْقَهَا
“Şüphesiz Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnekle olarak vermektten çekinmez…”[11] ayetiyle cevap verilmektedir. Bu ayetlere bakılırsa, Kur’an’da hayâ kavramının; iffet ve terbiye gereği utanma ve sıkılma gibi anlamlarının yanı sıra çekinme anlamında da kullanıldığı görülmemektedir. Hadis kaynaklarında da hayâ konusu detaylı bir şekilde ele alınmış, hayânın imanla ilişkisi ve hayânın kişiye sağladığı hayır ve iyilikler yanında, Hz. Peygamberin hayâsından söz edilmektedir. Hayânın daha iyi anlaşılabilmesi için farklı yünleriyle konuyu incelemek daha faydalı olacaktır. Hayâ ve İman Hz. Peygamber (s.a.s.), hayâ ile iman arasında önemli bir ilişki bulunduğu dikkat çekmekte ve hayâyı imanın bir şubesi olarak nitelendirmektedir:

اَلْإِيمَانُ
بِضْعٌ
وَسَبْعُونَ
أَوْ بِضْعٌ
وَسِتُّونَ
شُعْبَةً
فَأَفْضَلُهََا قَوْلُ لاَ
إِلٰهَ

إِلاَّ
 اللّٰهُ
 وَأَدْنَاهَاإِمَاطَةُ
 الْأَذٰى
 عَنِ
 الطَّرِيقِ
 وَالْحَيَاءُشُعْبَةٌ
 مِنَ
 الْإِيمَانِ
 “İman yetmiş/altmış küsur şubedir. En üst derecesi ‘İlâ ilâhe illallah’ demek, en alt derecesi de geçenlere zarar verecek şeyleri yoldan gidermektir. Hayâ da imandan bir şubedir”[12] hadisi, bu ilişkinin anlamlı bir ifadesidir. Kişinin Müslüman olabilmesi için, dînen inanılması zorunlu olan hususlara yürekten inanması (tasdîk); yaşadığı toplumda müslüman olduğunun bilinmesi için imanını diliyle de ifade etmesi (ikrâr) gerekir. Amel, imanın bir parçası değildir. Buna göre, hayâsı olmayan kişinin müslüman olmadığını iddia etmek doğru değildir. Bununla birlikte, bu kişinin “olgun bir müslümin” olduğunu söylemek de zordur. Bu konuya açıklık getiren İbnü ’İ-Esîr şöyle söyle: “Yaratılıştan gelen bir duygu olduğu hâide hayâ bu hadiste, sonradan kazanılan imandan bir parça olarak belirtilmiştir. Çünkü hayâlı kişi, bu sayede günahlardan uzaklaşır. İşte bu açıdan hayâ, kişi ile günahları arasına giren ve onu günah işlemekten alıkoyan imanın fonksiyonunu yerine getirmiş olmaktadır. Hadiste, hayânın imandan bir parça olduğu ifade edilmiştir; çünkü iman, sonuçta Allah’n emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak şeklinde dışa yansır. İşte, günahlardan kaçınmak hayâ sayesinde gerçekleşince, hayâ imanın bir cüz’ü gibi olmuş olur.”[13] Fazla hayâlı davranmaması konusunda kardeşine öğüt veren Ensar’dan bir adama, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:
 دَعْهُ
 فَإِنَّ
 الْحَيَاءَ
 مِنَ
 الْإِيمَانِ p; “Bırak onu. Çünkü hayâ imandandır.”[14]
 Hayâ ve Eylem İnsan: sağduyusu, inancı ve hayâ duygusu ile nefis ve şeytanın kötü telkinleri arasında mücadele halindedir. Allah inancı sağlam ve hayâ duygusunu yitirmeyen insan, iyilik ve güzelliklere yönelir; kötülük ve haramlardan uzak durur. Buna karşılık, Allah inancı zayıf, hayâ perdesi yırtılmış ya da aşınmış, nefisine ve şeytana yenik düşmüş insan ise kötülük ve haramları kolayca işleyebilir. Bu tür insanlardan bazıları Allah’tan da insanlardan da çekinmez ve kötülükleri ve günah fiilleri açıkça işleyebilir. Hz. Peygamberin, إِنَّ
 مِمَّا
 أَدْرَكَ
 النَّاسُ

مِنْ كَلَامِ
النُّبُوَّة
16; الْأُولٰى
إِذَا لَمْ
تَسْتَحِ
فَاصْنَعْ
مَا شِئْتَ
“Utanmadıktan sonra dilediğini yap, sözü, insanların ilk peygamberden itibaren
işittiği sözlerdendir”[15] buyruğu, hayâ duygusunu yitirmiş kişilerin
kötülükleri kolayca yapabileceğine işaret etmenin yanı sıra, edep ve
hayânın ilâhî dinlerin ortak kabullerinden biri olduğunu göstermektedir.
Hayâ bu yönüyle, kişi ve toplum üzerinde bir süzgeç ve kontrol
mekanizması mahiyetindedir. Bu bağlamda hayânın, “Toplumsal Manevî
Savunma Sistemi” olarak değerlendirilmesi anlamlıdır. Hz. Peygamberin,
اَلْحَيَاءُ
لاَ يَأْتِي
إِلاَّ
بِخَيْرٍ “Hayâ
ancak hayır getirir”[16],
اَلْحَيَاءُ
خَيْرٌ
كُلُّهُ “Hayânın hepsi hayırdır
”[17] buyurması ise hayânın iyilik ve hayra sevk etmenin yanı sıra, başlı başına bir
hayır olduğunu göstermektedir. Yüce dinimiz İslâm, insanın maddî
ihtiyaçları kadar ruhî ihtiyaçlarını da dikkate alır ve onun devamlı surette
yüce Yaratana bağlantı içinde olmasını ister. İnsandaki pozitif değerleri öne
çıkararak, onu geliştirmeyi, onun özünün bozulmasını önlemeyi,
maneviyatını yüceltmeyi hedefler. Maneviyat, inanmak ve ibadet etmenin yanı sıra bu
değerlerin insanda meydana getirdiği yüksek bir olgunluktur. Bu olgunluk kavramı
içerisinde, Allah’n emirlerine karşı gelmekten sakınma, doğru sözü
olma, başkalarına iyilik yapma, fedakârlığa hayır olma, israftan kaçınma gibi
özelliklerin yanı sıra insanın önemli manevî değerlerinden biri olan hayâ
özelliği de yer alır. Allah’tan Hayâ Etmek Hayâ ile iman, hayâ ile
eylem arasında var olan ilişkiler, temelde insanın Allah’tan hayâ etmesi gerektiği
noktasında birleşmektedir. Hayâ duygusunun esası, kısaca Allah’tan hayâ
etmektir denebilir. Allah’tan hayâ etmek, O’nun emirlerine karşı gelmekten,
yasaklarına uymamaktan kaçınmak şeklinde dışa yansır. Bu yansımanın temelinde, kulun;
Allah’n istemediği bir iş ve hâl üzere bulunmaktan uzak durması vardır. Bu da
kişinin kendini kontrol etmesi, davranışlarını değerlendirmeye tabi tutması ve;
وَهُوَ
مَعَكُمْ
أَيْنَ مَا
كُنْتُمْ
وَاللّٰهُ
بِمَا
تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ “Nerede olsanız, o sizinle
beraberdur. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” (Hadîd,

57/4) ayetini iyi özümsemesi ile mümkün olabilir. Erişilen bu şuur ve bilinç halini Hz. Peygamber (s.a.s.) “ihsan” diye nitelemektedir.[\[18\]](#) İbn Mesud’un rivayetine göre, Hz. Peygamber;

اِسْتَحْيُوا مِنَ اللّٰهِحَقَّ

الْحَيَاءِ “Allah Teâla’dan gerektiği gibi hayâ ediniz” buyurmuş; kendisine, “Yâ Resûlullah! Allah’tan gereği gibi ne şekilde hayâ edebiliriz?” sorusu yöneltilmişti. Bunun üzerine Allah’ın Resûlü; başını ve başında yer alan organları, karnını ve karna bağlı organı koruyan, dünya hayatının süsüne kendini kaptırmayan, ölümü ve çürüyüp yok olmayı unutmayan kimsenin Allah Teâla’dan gereği gibi hayâ etmiş olacağını haber vermiştir.[\[19\]](#) Başın korunması, düşünce gücünün iyiye kullanılmasıdır. Baştaki organların korunması ise, dînen yasaklanan şeylere bakmamak, kötü sözlere kulak vermemek, haram yememek ve yalan söylememekle gerçekleşir. Karnın korunması ise haramla beslenmekten sakınmakla olur. Hayâ duygusunun esasını oluşturması sebebi ile Allah’tan hayâ etmek konusu İslâm ahlâkı eserlerinde de geniş yer tutmaktadır. Şeyh Sâdîrsquo;nin “Yusuf ile Zeliha” adlı hikâyesinde; Yusuf’u kandırmak için ona dil döken, bu arada, tapındığı put, niyetlendiği çirkin işi görmesin diye onun üzerini örten Zeliha’ya, Yusuf şöyle seslenir: “Vazgeç, benden kötülük bekleme. Sen bir taştan bile utanırken, ben nasıl olur da Allah’tan utanmam?”[\[20\]](#) Ediplerden biri şöyle söylemiştir: “Açıktan işlemekten çekindiği işi yalnızken yapan adam, kendi şahsını değersiz saymış demektir.”[\[21\]](#) Hz. Peygamber ve Hayâ Allah&rsquo'ın insanlara gönderdiği vahyi tebliğ etme ve bu çerçevede Allah’a kulluk görevlerini yaparak öğretme görevi olan Hz. Peygamber;

لَقَدْ كَانَلَكُمْ فِيرَسُولِاللّٰهِأُسْوَةٌحَسَنَةٌ “Şüphesiz Peygamber’de size güzel bir örnek vardır” (Ahzâb, 33/21) ayeti çerçevesinde, insanlar arası ilişkilerde de uyulması gereken bir örnektir. Hz. Peygamber, görevleri arasında insan ilişkilerinin temiz ve ahlâkî bir temele oturtulmasının da bulunduğunu şu hadisi ile ifade etmektedir:

بُعِثْتُلِأُتَمِّمَحُسْنُالْأَخْلاَقِ “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.”[\[22\]](#) Üstün bir hayâ duygusu taşıdığı,[\[23\]](#) çocukluğunda olduğu gibi yetişkinliğinde ve Peygamberlik hayatı boyunca hayâdan uzak kalmadığı bildirilen Peygamberimiz (s.a.s), güzel ahlâkın bir yansıması olan hayâ duygusu konusunda ümmetine en güzel örnek olmuştur. Nitekim ashabi, Hz. Peygamberin eşsiz hayâsını şöyle anlatır: Peygamber, evinde edebiyatla oturan genç bir kızdan

daha hayâlı idi.[24] Peygamberimiz, aynı fazilete sahip olmasından dolayı Hz. Osman’a özel bir değer vermiş; kendisini ziyaret eden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’i rahat bir vaziyette karşılıadığı halde Hz. Osman geldiğinde hemen toparlanmış; bunun sebebi sorulduğuunda ise;
أَلَا
اَسْتَح۪ي
مِمَّنْ
يَسْتَح۪ي
مَنْهُ
الْمَلاَئِكَةُ “Meleklerin bile hayâ ettiği kişiden hayâ etmeyeyim mi?”[25] diyerek cevap vermiştir. Hayâyı Doğru Anlamak Hayânın kavram ve kapsam olarak iyi anlaşılması gerekir. Aksi takdirde bütünüyle hayır kabul edilen bir meziyetin bazı hakların zayı olmasına, toplum bilincinin zayıflamasına, sosyal hayattan kopmaya hatta psikolojik açdan sıkıntıya düşmeye sebep olabilir. Hayâ duygusu, gerçeği söylemekten, bir alacağını istemekten, Dinî ve ahlâkî konularda insanları bilgilendirmekten (emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker), ilim öğrenmekten, meşû olduğu sürece beğenilmeyen bir iş de olsa çalışmaktan kişiye alıkoymamalıdır. Dinimizin teşvik ettiği hayâ duygusu ile belirtilen hâllerin bir bağlantısı yoktur. Bunlar, hayânın değil; pısırıklık, çekingenlik, tembellik ve ihmalin bir göstergesidir. Hayânın bunlara dinî gerekçe yapılması ise daha da üzücüdür. Hz. Peygamberin müslüman hanımların sorduğu özel sorulara usulüne uygun şekilde cevap verdiği,[26] çoğu zaman da bu bilgileri Hz. Âişe aracılığı ile aktardığı bilinen bir husustur. Hz. Âişe’nin, dinî bilgileri öğrenme hususunda utangaçlık göstermeyen Ensar kadınları hakkında söylediği övgü dolu sözler de bu gerçeğin başka bir ifadesidir.[27] Sonuç Hayâ duygusu, insanın yaratılıştan sahip olduğu bir olgudur, yani fitrîdir. Bazı istisnalar bir tarafa bırakılırsa, en ilkel toplumların bile bir şekilde hayâ duygusuna sahip oldukları bilinmektedir. Bu itibarla, farklı kültür ve milletlerde çeşitlilik arz etse de temelde, hayâ duygusunun insanlığın ortak değerlerinden olduğu ifade edilebilir. Hayâ duygusu, kişilik za’fı değil, aksine erdemlilik ve fitratın bir gereğidir. Ayrıca, kişinin davranışlarına yön vermede ve kişiliğini ortaya koymada âdetay bir mihenk taşıdır. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu bu duygunun, gelişmesinde ve davranışlara yansımada dinin önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamberin konu ile ilgili hadisleri, hayânın imanla ilişkisine dikkat çekmenin yanı sıra, onun bütünüyle hayır olduğuuna vurgu yapmakta ve hayânın ilâhî dinlerin ortak kabullerinden biri olduğuuna işaret etmektedir. Dinî hayâ, iman ile kazanılan bir erdemdir. Mürsquo;min, Yüce Allah’ın kişinin bütün fiillerini yakîn bildiğine, ahirette bunlardan hesaba çekileceğine ve sonuç olarak da bunların karşılığına göre cennet veya cehennem gideceğine inanır. Bu inancı onun kötülüklerden uzaklaşmasında büyük bir rol oynar ki, bu da dinî hayânın bir sonucudur. Genellikle utanma, sıkılma ve çekinme olarak algılanan hayâ, İslâm bilginlerince benimsenen, Allah&rsquo'ın emir ve yasaklarına aykırı davranmaktan sakınmak anlamıyla daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bu yönüyle hayâ, birey vicdanına bağlı ahlâkî bir özellik olarak kalmaktan öte, toplumsal huzur ve barışa da önemli katkıları olan bir haslettir.

tarafından hazırlanmıştır. [1] Sami, Şemsettin, Kâmil, Su Târihi, I, 194. Dersa, det, 1317; Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati, s. 411. Ankara, 1970. [2] Cürcü, Şerif et-Ta'rif, s. 94. Baskı yeri ve tarihi yok. [3] Kadı İyâz, eş-Şifâ, I, 118, Beyrut, tarihsiz, I, 118. [4] Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati, s. 411. Ankara 1970. [5] Kınalızade Ali Efendi, Ahlak / Ahlak-ı Alâ, s.103. (Baskıya hazırlayan, Hüseyin Algül), Tercüman, 1001 Temel Eser, No. 30, tarihsiz. [6] Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, Edebü'd-Dünya ve'd-Dünya, s. 392-393. İkinci baskı, Daru İbn-i Kesir, 1990. [7] Ahmet Rifat, Tasvir-i Ahlak / Ahlak, Sözlüğü, s. 121. (Baskıya hazırlayan: Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser serisi, Kervan Kitapçılık, tarihsiz. [8] Malik, Hüsnü'l-Huluk, 2, II, 905 [9] Kasas, 28/25. [10] Ahzâb, 33/53. [11] Bakara, 2/26. [12] Müslim, İman, 58, I, 63. [13] İbnü'l-Esir, en-Nihaye fî Garîbi'l-Hadîs, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Tarihsiz, I, 470. [14] Buhârî, İman, 16, I, 11; Müslim, İman, 12, I, 63; Ahmed, II, 56. [15] Buhârî, Edeb, 78, VII, 100; Ebû Davud, Edeb, 6, V, 148-149. [16] Buhârî, Edeb, 77, VII, 100; Müslim, İman, 60, I, 64. [17] Müslim, İman, 61, I, 64; Ahmed, IV, 445. [18] Müslim, İman, 1, I, 39. [19] Tirmizî, Kıyâme, 24. IV, 637. [20] Sâdî, Bostan, s. 319 (Tercüme, Hikmet İlaydın), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950. [21] Mâverdî, s. 242. [22] Ahmed, II, 381; Malik, 1. II, 904. [23] Buhârî, Tefsir, 33/8, VI, 24. [24] Buhârî, Edeb, 72, VII, 96; Müslim, Fedâil, 67. II, 1809. [25] Ahmed, I, 71. [26] Müslim, Hayz, 13. I, 260. [27] Müslim, Hayz, 13. I, 261.

[İslam ve Hayat, Güncel Vaaz ve Hutbeler](#)